

**AUTONÓMISTÁK
ÉS CENTRALISTÁK**

FORRÁSOK A ROMÁNIAI MAGYARSÁG TÖRTÉNETÉHEZ

A sorozat szerkesztőbizottsága:

Bárdi Nándor
György Béla
Hunyadi Attila
Lönhart Tamás
Nagy Mihály Zoltán
Vincze Gábor

AUTONÓMISTÁK ÉS CENTRALISTÁK

**Észak-Erdély a két román bevonulás között
(1944. szeptember – 1945. március)**

Válogatta, szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta:

*Nagy Mihály Zoltán
Vincze Gábor*

Erdélyi Múzeum-Egyesület – Pro-Print Könyvkiadó
Kolozsvár – Csíkszereda, 2003

Ez a kötet a Teleki László Intézet,
az Erdélyi Múzeum-Egyesület és a Pro-Print Könyvkiadó
közös könyvkiadási programja keretében készült.

A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,

a Nemzeti Kulturális Alapprogram

és az Arany János Közalapítvány a Tudományért testület támogatta.

A kézirat elkészítését az OM Nemzeti Kutatási Fejlesztési Program „Kulturális
külpolitika és nemzeti identitás” alprogram támogatta.

Előszó és bevezető tanulmány:
Nagy Mihály Zoltán, Vincze Gábor

Lektorálta:
Fülöp Mihály

Felelős szerkesztő:
Bárdi Nándor

Borítóterv:
Miklósi Dénes

© Nagy Mihály Zoltán
© Vincze Gábor
© Pro-Print Könyvkiadó

ISBN: 973-8231-28-0

ISBN: 973-8468-16-7

*Lakatos István kolozsvári
szociáldemokrata emlékére.*

TARTALOM

Előszó	17
Bevezető: Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)	19
<i>Autonómia, decentralizáció, centralizáció – ahogy azt a két világháború közt értelmezték</i>	21
<i>Az erdélyi kérdés – mint megoldásra váró probléma, és az antifasiszta nagyhatalmak Erdélyre vonatkozó elképzelései a II. világháború alatt</i>	22
<i>A román béketapogatózások 1944. augusztus 23. előtt, és a szeptember 12-i fegyverszüneti egyezmény</i>	28
<i>A román közigazgatás visszatérése és berendezkedése Észak-Erdély egyes részein</i>	34
<i>A csendőrség és a voluntárok „bosszuló hadjárata” és a román közigazgatás kiutasítása</i>	42
<i>Kolozsvár, az autonómista törekvések központja</i>	54
<i>Közállapotok a „tíz autonóm köztársaság” területén</i>	70
<i>Az autonómista törekvések kiteljesedése és bukása</i>	79
<i>Irredenták, autonómisták: az átmeneti román uralom és a négy hónapos „különállás” eltérő értelmezése</i>	100
Felhasznált irodalom	108
Dokumentumok	115
1. Az Erdélyi Magyar Tanács memoranduma Horthy Miklós kormányzóhoz a háborúból történő kiválás ügyében (Kolozsvár, 1944. szeptember 9.)	117
2. Jelentés a magyar és német állampolgárok internálása tárgyában összehívott belügyminisztériumi értekezletről (Bukarest, 1944. szeptember 20.)	119
3. Vita a minisztertanács ülésén az észak-erdélyi román közigazgatás újjászervezéséről (Bukarest, 1944. szeptember 26.)	125
4. Ioan Arhip tábornok, a Nagyvezérkar helyettes vezetője átírata Iuliu Maniu államminiszternek a nevét viselő alakulat tetteiről (Bukarest, 1944. október 18.)	144
5. A Romániai Szövetséges (Szovjet) Ellenőrző Bizottság vezetői, Vaszilij I. Vinogradov vezérezredes és Vasziljev vezérőrnagy átírata Sănătescu miniszterelnöknek a kolozsvári magyar egyetem elfoglalásának kísérletéről (Bukarest, 1944. október 24.)	145
6. Fodor L. Nagyváradra kinevezett rendőrkapitány 3/944-es számú jelentése a Nagyváradról történt kiutasításáról (Arad, 1944. november 4. ?)	147

7. Ionel Pop észak-erdélyi kormánybiztos két átirata Constantin Sănătescu miniszterelnöknek az észak-erdélyi magyarok internálásáról, valamint a kolozsvári egyetem átvételének kísérletéről (Bukarest, 1944. november 4.)	151	22. Ismeretlen személy összefoglaló jelentése a Kolozsvári Magyar Tudományegyetem 1944 őszi helyzetéről (Kolozsvár, 1944. december 26.)	218
8. Részletek a Menetszakasz-parancsnokság által az Észak-Erdélyben felállított polgári és katonai közigazgatás helyzetéről készített jelentésből (Bukarest, 1944. november 7.)	162	23. Az észak-erdélyi Országos Demokrata Arcvonal pártjai és szervezetei által kiküldött jogügyi bizottság tanácskozásának határozata az aktuális problémákról (Kolozsvár, 1944. december 28.)	223
9. Id. Teofil Vescan Kolozs megyei főispán 796/1944. számú rendelete a szovjet katonai közigazgatás bevezetéséről (Kolozsvár, 1944. november 7.)	172	24. A Felszabadított Területek román Demokrata Szövetsége kolozsvári szervezetének nyilatkozata Észak-Erdély státusának kérdésében (Kolozsvár, 1944. december 30.)	229
10. Ionel Pop észak-erdélyi kormánybiztos átirata Constantin Sănătescu miniszterelnöknek a román hatóságok kiutasítása tárgyában (Bukarest, 1944. november 11.)	176	25. Goldberger Nicolae bukaresti kiküldött jelentése a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának az észak erdélyi helyzetről (Bukarest, 1944. december 30.)	233
11. A Kommunista Párt Maros-Torda megyei szervezete és a Magyar Demokrata Szövetség megbízottai Ioan Bozdoc prefektusnak átadott emlékirata a helybeli magyarság üldöztetéséről (Marosvásárhely, 1944. november 11.)	179	26. I. Lavrentyev átirata A. J. Visinszkij külügyi népbiztos-helyettesnek a Vörös Hadsereg vezérkarának álláspontjáról Észak-Erdély Romániának történő átadása kérdését illetően (Moszkva, 1944. december 31.)	249
12. A szovjet-román fegyverszüneti egyezmény előírásainak teljesítéséről folytatott kétoldalú tárgyalások jegyzőkönyve (Bukarest, 1944. november 12.)	181	27. A kolozsvári Fellebbviteli Tisztogató Bizottság által a helyi tisztogató bizottságok részére kiadott általános irányelvek (Kolozsvár, 1945. január 8.)	251
13. A romániai Szövetséges (Szovjet) Ellenőrző Bizottság átirata Sănătescu miniszterelnöknek a román közigazgatás kiutasításáról (Bukarest, 1944. november 12.)	185	28. Demeter Bélának, a kolozsvári EMGE-központ kiküldöttjének jelentése az 1944. december 1.–1945. január 2. közti észak-erdélyi körütyjáról (Kolozsvár, 1945. január 9.)	256
14. A Nagyvezérkar I. részlege 3. sz. mozgósítási irodájának átirata a Minisztertanácshoz az észak-erdélyi önkéntes alakulatok megszerzéséről (Bukarest, 1944. november 12.)	187	29. C. Vișoianu román külügyminiszter feljegyzése Kirszanovval, a Szövetséges (Szovjet) Ellenőrző Bizottság Politikai Osztálya helyettes vezetőjével folytatott telefonbeszélgetéséről (Bukarest, 1945. január 13.)	281
15. A Miniszterelnökség átirata V. I. Vinogradov vezérezredes, a Szövetséges (Szovjet) Ellenőrző Bizottság helyettes vezetőjéhez, a román adminisztráció Észak-Erdélyben történő visszaállítására tárgyában (Bukarest, 1944. november 14.)	191	30. Pakocs Károly szatmári római katolikus püspöki helynök feljegyzése Erdei Ferenc, a debreceni ideiglenes nemzeti kormány belügyminisztere számára a megyei helyzetről (Szatmárnémeti, 1945. január 22.)	282
16. Sajtótudósítás az Országos Demokrata Arcvonal észak-erdélyi Legfelsőbb (Központi) Tanácsadó Testületének felállításáról (Kolozsvár, 1944. december 2.)	196	31. Az Országos Demokrata Arcvonal Észak-Erdélyi Központi Tanácsadó Testületének nyilatkozata Észak-Erdély szuverenitása kérdésében (Kolozsvár, 1945. január 22.)	293
17. A Ny. Tyevcsenkov, a 2. Ukrán Front Politikai csoportfőnöksége parancsnokának jelentése A. SZ. SCserbakov, a Vörös Hadsereg Politikai Főcsoportfőnöksége vezetőjének, az észak-erdélyi helyzetről (Második Ukrán Front, 1944. december 4.)	198	32. Sz. B. Krilov és V. N. Durgyenyevszkij feljegyzése V. G. Dekanov részére az észak-erdélyi magyarok állampolgárságának és internálásának kérdéséről (Moszkva, 1945. január 26.)	295
18. A Nagyvezérkar II. részlege Kémelhárítási Irodájának feljegyzése a romániai és az észak-erdélyi magyarok által kifejtett propagandáról és politikai szervezkedésről (Bukarest, 1944. december 20.)	200	33. A máramarosszigeti nagygyűlés határozata a történelmi Máramaros vármegye korábban Csehszlovákiához tartozó, valamint romániai részének „Szovjet Ukrajnában” történő egyesüléséről (Máramarossziget, 1945. január 28.)	297
19. Sajtótudósítás az Országos Demokrata Arcvonal Észak-Erdélyi Központi Tanácsadó Testületének határozatáról (Kolozsvár, 1944. december 22.)	206	34. Az Magyar Népi Szövetség kolozsvári titkárságának védelmet kérő levele Vorosilov marsallhoz, Észak-Erdély katonai parancsnokához (Kolozsvár, 1945. január 30.)	299
20. A Román Demokrata Szövetség álláspontja a Központi Tanácsadó Testülettel és az Országos Demokrata arcvonallal történő együttműködést illetően (Kolozsvár, 1944. december 26.)	209	35. A máramarosi ruszinok kongresszusának kérvénye Sztálin marsallhoz a Szovjet-ukrajnához való csatolásukról (Máramarossziget, 1945. február 4.)	303
21. A. I. Lavrentyev, az Orosz SZSZK Külügyi Népbiztosának Átirata Andrej Ja. Visinszkij külügyi népbiztos-helyettesnek, az ideiglenes észak-erdélyi adminisztráció létrehozásának kérdéséről (Moszkva, 1944. december 26.)	215	36. Az ördögkeresztúri magyarok zaklatásairól a Kolozs vármegyei Alispáni Hivatalnál felvett jegyzőkönyv (Kolozsvár, 1945. február 5.)	306

LISTA DOCUMENTELOR

37. Ismeretlen személy tájékoztatója Észak-Erdély politikai, gazdasági és kulturális helyzetéről (Kolozsvár, 1945. február eleje)	307
38. Az Országos Demokrata Arcvonal észak-erdélyi konferenciája jogügyi bizottsága üléséről készült jelentés (Kolozsvár, 1945. február 13.)	319
39. Feljegyzés az Országos Demokrata Arcvonal észak-erdélyi konferenciáján a kolozsvári egyetem ügyében folytatott tanácskozásról (Kolozsvár, 1945. február 12–13.)	323
40. Az Országos Demokrata Arcvonal észak-erdélyi konferenciája agrárreform albizottságának határozata (Kolozsvár, 1945. február 13.)	325
41. Sajtóbeszámoló Ifj. Teofil Vescánnak az Országos Demokrata Arcvonal észak-erdélyi konferenciáján tartott politikai beszámolójáról (Kolozsvár, február 13.)	329
42. Vita a Román Demokrata Szövetség Végrehajtó Bizottságában az ODA-hoz való viszonyról (Kolozsvár, 1945. március 11.)	332
43. A Magyar Népi Szövetség Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottságának memoranduma a Groza-kormányhoz (Kolozsvár, 1945. március 12.)	336
44. A Magyar Népi Szövetség Maros-torda megyei szervezete Groza-kormányának átadott kérései (Marosvásárhely, 1945. március 12.)	342
45. Keresztesi Jenő jelentése a kolozsvári Politikai Rendőrség helyzetéről 1944 októberé és 1945 márciusa között (Kolozsvár, 1945. március 17.)	344
46. Jegyzőkönyv a Maniu-gárda 1944. szeptember 26-i szárazajtai gyilkosságáról (Szárzajta, 1945. május 28.)	348
47. Sajtóhír az Országos Demokrata Arcvonal Észak-Erdélyi Végrehajtó Bizottságának feloszlásáról (Kolozsvár, 1945. június 18.)	350
48. A budapesti Béke-előkészítő Osztály összeállítása az Észak-Erdélyben 1944 őszén – 1945 elején elkövetett magyarellenes atrocitásokról (Budapest, 1946 tavasza)	352
Rövidítések	368
Személynévmutató	369
Helynévmutató	380
Rezumát	383
Resume	392
Fotómelléklet	401

1. Memorandumul Consiliului Maghiar din Ardeal către guvernatorul Ungariei Horthy Miklós, în legătura cu ieșirea Ungariei din război. (9 septembrie 1944, Cluj)	117
2. Referatul comisiei convocate la Ministerul Afacerilor Interne, în legătură cu internarea cetățenilor unguri și germani. (20 septembrie 1944, București)	119
3. Dezbaterile Consiliului de Miniștri din București, privind reorganizarea administrației românești în Transilvania de Nord. (26 septembrie 1944, București)	125
4. Adresa generalului Ion Arhip, adjunct al Șefului Marelui Stat Major către ministrul de stat Iuliu Maniu, despre faptele desăvârșite de gărzile care poartă numele lui Iuliu Maniu. (18 octombrie 1944, București)	144
5. Adresa conducătorilor Comisiei Aliate de Control (Sovietică), generalului-locotenent V.P. Vinogradov și al generalului-maior Vasilev către prim ministrul Sănătescu, despre încercarea de ocuparea Universității Maghiare din Cluj. (24 octombrie 1944, București)	145
6. Raportul nr. 3/944 a lui Fodor L. numit chestor de poliție în Oradea, despre expulzarea lui din oraș. (4? noiembrie 1944, Arad)	147
7. Două adrese ale lui Ionel Pop, comisar al Transilvaniei de Nord, către prim ministrul Sănătescu. (4. noiembrie 1944, București)	151
8. Fragmente din raportul întocmit de Comandamentul al Etapelor, despre situația administrației civile și militare în Transilvania de Nord. (7 noiembrie 1944, București)	162
9. Ordonanța nr. 796/1944 a prefectului județului Cluj, Teofil Vescan senior, despre introducerea administrației sovietice militare. (7 noiembrie 1944, București)	172
10. Adresa lui Ionel Pop, comisar al Transilvaniei de Nord, către prim ministrul Constantin Sănătescu, în legătura cu expulzarea autorităților românești. (11 noiembrie 1944, București)	176
11. Memorandumul delegației Partidului Comunist organizația județului Mureș și Uniunea Democratică Maghiară, către prefectul Ioan Bozdoc. (11 noiembrie 1944, Târgu-Mureș)	179
12. Procesul verbal despre negocierile bilaterale, în legătura cu îndeplinirea clauzelor Convenției de armistițiu sovieto-română. (12 noiembrie 1944, București)	181
13. Adresa Comisiei Aliate de Control (Sovietică) către ministrul Sănătescu, despre expulzarea administrației românești. (12 noiembrie 1944, București)	185
14. Adresa biroului nr. 3. de Mobilizarea Armatei al Secției I-a a Marelui Stat Major, în legătura organizarea regimentelor voluntari din Transilvania de Nord. (12 noiembrie 1944, București)	187
15. Adresa Consiliului de Miniștri către locțiitorul președintelui Comisiei Aliate de Control, general-locotenent V.P. Vinogradov, despre reorganizarea administrației românești în Transilvania de Nord. (14 noiembrie 1944, București)	191
16. Corespondența despre înființarea Consiliului Consultativ Suprem al Frontului Național Democratic din Transilvania de Nord. (2 decembrie 1944, Cluj)	196
17. Raportul lui Tevcenkov, comandantul Secției Politice al celui de al 2-lea Front Ucrainian către A.S. Scerbakov, comandantul Departamentului Politic Suprem al Armatei Roșii, despre situația din Transilvania de Nord. (4. decembrie 1944, Celui de al 2-lea Front Ucrainian)	198

18. Nota secției a 2-a Biroului de Contrainformații al Marelui Stat Major, despre activitatea desfășurată de către ungurii din România și din Transilvania de Nord. (20 decembrie 1944, București)	200	36. Procesul verbal întocmit de către subprefectul județului Cluj, despre abuzurile contra ungarilor din Fizeșul Gherlii. (5 februarie 1945, Cluj)	306
19. Corespondență despre hotărârea Consiliului Consultativ Suprem al Frontului Național Democratic din Transilvania de Nord. (22 decembrie 1944, Cluj)	206	37. Nota informativă a unei persoane necunoscute, despre situația politică, economică și culturală în Transilvania de Nord. (începutul februarie 1945, Cluj)	307
20. Atitudinea Uniunii Democratice Române, despre colaborarea cu Comitetul Consultativ Central și Frontul Național Democratic. (26 decembrie 1944, Cluj)	209	38. Raportul ședinței Comitetului Juridic, la conferința Frontului Național Democratic din Transilvania de Nord. (13 februarie 1944, Cluj)	319
21. Scrisoarea comisarului de externe al Republicii Socialiste Sovietice Ruse, A.I. Lavrentiev către A.I. Vășinski, primului locțiitor a Comisariatului poporului pentru Afacerile Străine al URSS, privind înființarea conducerii administrației provizorii în Transilvania de Nord. (26 decembrie 1944, Moscova)	215	39. Nota conferinței Frontului Național Democratic din Transilvania de Nord, în chestiunea Universității din Cluj. (12-13 februarie 1945, Cluj)	323
22. Sinteza unei persoane necunoscute, despre situația Universității Maghiare din Cluj în toamna anului 1944. (26 decembrie 1944, Cluj)	218	40. Hotărârea Subcomitetului Agrar la conferința Frontului Național Democratic din Transilvania de Nord. (13 februarie 1945, Cluj)	325
23. Procesul verbal numărul 3, despre consfătuirea membrilor Comitetului Juridic delegate de către partidele și organizațiile al Frontului Național Democratic. (28 decembrie 1944, Cluj)	223	41. Corespondență despre reportul politic al Teofil Vescan senior, cu ocazia conferinței Frontului Național Democratic din Transilvania de Nord. (13 februarie 1945, Cluj)	329
24. Declarația 1-a a Uniunii Democratice Române din Teritoriul Eliberata, organizației din Cluj. (30 decembrie 1944, Cluj)	229	42. Procesul verbal al ședinței Comitetului Executiv al Uniunii Democratice Române. (11 martie 1945, Cluj)	332
25. Raportul delegatului din București Nicolae Goldberger către Comitetului Central al Partidului Comunist din România, despre situația din partea de nord a Transilvaniei. (30 decembrie 1944, București)	233	43. Memorandumul Comitetului Executiv al Uniunii Populare Maghiare din Transilvania de Nord către guvernul Groza. (12 martie 1945, Cluj)	336
26. Scrisoarea lui A.I. Lavrentiev către A.I. Vășinski, despre atitudinea Cartierului general al Armatei Roșii față de problema remiterii către România a Transilvaniei de Nord. (31 decembrie 1944, Moscova)	249	44. Cererea organizației județene din Mureș al Uniunii Populare Maghiare către guvernul Groza. (12 martie 1945, Târgu-Mureș)	342
27. Directivele generale ale Comitetului Suprem de Epurare din Cluj către comitetele de epurare locale. (8 ianuarie 1945, Cluj)	251	45. Raportul lui Keresztesi Jenő, despre activitatea Poliției de Siguranță din Cluj între octombrie 1944 - martie 1945. (17 martie 1945, Cluj)	344
28. Raportul delegatului Centralei Reuniunii Agricultorilor din Cluj, Demeter Béla, despre experiența proprie din perioada 1 decembrie 1944 - 2 ianuarie 1945 în Transilvania de Nord. (9 ianuarie 1945, Cluj)	256	46. Procesul verbal despre masacrările gărzilor de Iuliu Maniu la 26 septembrie 1944 în localitatea Aita Seacă. (28 mai 1945, Aita Seacă)	348
29. Nota asupra convorbirii avute de ministrul român de externe, C. Vișoianu, cu Kirsanov, adjunct al secției politice a Comisiei Aliate de Control (Sovietică), referitoare la necesitatea participării României la negocierile sovieto-ungare de la Moscova. (13 ianuarie 1945, București)	281	47. Corespondența despre dizolvarea Comitetul Executiv al Frontului Național Democratic din Transilvania de Nord. (18 iunie 1945, Cluj)	350
30. Nota vicarului romano-catolic sătmărean, Pakocs Károly către Erdei Ferenc, ministrul de interne al Guvernului Național Provizoriu din Debrețin. (22 ianuarie 1945, Satu-Mare)	282	48. Raportul întocmit de către Comitetul pentru pregătirea păcii din Budapesta, despre atrocitățile contra ungarilor din Transilvania de Nord în perioada toamna 1944 - începutul anului 1945. (primăvara 1945, Budapesta)	352
31. Manifestul Consiliului Consultativ Central al Frontului Național Democratic din Transilvania de Nord, în privința suveranității Transilvaniei de Nord. (22 ianuarie 1945, Cluj)	293		
32. Nota lui S.B. Kirlov și V.N. Durdenievski către V.G. Dekazonov, în problema cetățeniei și internarea ungarilor din Transilvania de Nord. (26 ianuarie 1945, Moscova)	295		
33. Hotărârea Marii Adunări din Sighetul Marmației, despre unirea județului istoric Maramureș, fost teritoriu al Ceho-Slovaciei, precum și al celorlalte părți, care au aparținut României, cu Ucraina Sovietică. (28 ianuarie 1945, Sighetul Marmației)	297		
34. Scrisoarea Secretariatului organizației Clujene al Uniunii Populare Maghiare către mareșalul Vorșilov, comandantul militar al Transilvaniei de Nord, în legătura cu protejarea cererilor din partea ungarilor. (30 ianuarie 1945, Cluj)	299		
35. Cerere la primul congres al delegaților Sfatelor Populare din Maramureș către mareșalul Stalin. (4 februarie 1945, Sighetul Marmației)	303		

CONTENTS REFERENCES

1. Memorandum of the Transylvanian Hungarian Council to Miklós Horthy, Regent of Hungary, on the issue of withdrawal from the war. Kolozsvár, 9 September 1944	117
2. Report on the meeting at the Ministry of Interior with respect to the internment of Hungarian and German citizens. Bucharest, 20 September 1944.	119
3. Debate at the meeting of the Council of Ministers in Bucharest on the reorganisation of the Northern Transylvanian administration. Bucharest, 26 September 1944.	125
4. The Deputy Commander of the High Command, General Ion Arhip's letter to Minister of State Juliu Maniu. Bucharest, 18 October 1944.	144
5. Letter of the Romanian SzEB leaders, Lieut. General Vinogradov and Major General Vasilev to Prime Minister Sănătescu. Bucharest, 24 October 1944.	145
6. Report No. 3/944 of the Nagyvárad Police Station. Arad (?), 4 (?)November 1944.	147
7. Two letters from Northern Transylvanian Government Commissioner Ionel Pop to General, Prime Minister Constantin Sănătescu. Kolozsvár, 4 November 1944.	151
8. Extracts from the report on civilian and military administration set up in Northern Transylvania written by the Infantry Division Command. Bucharest, 7 November 1944.	162
9. County lord-lieutenant, Teofil Vecsan Snr.'s decree No. 796/1944 on the introduction of Soviet military administration. Kolozsvár, 7 November 1944.	172
10. Letter from Northern Transylvanian Government Commissioner Ionel Pop to General, Prime Minister Constantin Sănătescu with reference to the expulsion of the Romanian authorities. Kolozsvár, 11 November 1944.	176
11. Memorandum of the Communist Party's Maros-Torda County organisation and the representatives of the Marosvásárhely Hungarian Democratic Federation to prefect Ioan Bozdoc. Marosvásárhely, 11 November 1944.	179
12. Protocol of the bilateral negotiations concerning the implementation of the clauses of the Soviet-Romanian Armistice Treaty. Bucharest, 12 November 1944.	181
13. Letter from the Romanian Allied (Soviet) Control Commission to General, Prime Minister Constantin Sănătescu. Bucharest, 12 November 1944.	185
14. Letter from Mobilisation Office No. 3 of Division I of the Romanian High Command to the Council of Ministers. Bucharest, 12 November 1944.	187
15. Letter from the Presidium of Ministers to Lieut. General Vinogradov, the Deputy Commander of the Allied Control Commission with reference to the reinstatement of the Romanian state administration in Northern Transylvania. Bucharest, 14 November 1944.	191
16. Press report on setting up the Northern Transylvanian ODA Supreme (Central) Advisory Body. Kolozsvár, 2 December 1944.	196
17. Report of the head of the Chief Political Command of the 2 nd Ukrainian Front, Tievshenko, to the chief of the Red Army's Central Political Directorate (?), A.S. Shcherbakov, concerning the Northern Transylvanian situation. Second Ukrainian Front, 4 December 1944.	198

18. Records by Division II Intelligence Office of the High Command concerning the propaganda and activity of Hungarians in Romania and Northern Transylvania. Bucharest, 20 December 1944.	200
19. Press report on the resolution of the Northern Transylvanian ODA Central Advisory Body. Kolozsvár, 22 December 1944.	206
20. The opinion of the Romanian Democratic Federation concerning co-operation with the Kolozsvár KTT and ODA. Kolozsvár, 26 December 1944.	209
21. The foreign affairs commissioner of the Russian SSR, I. Lavrentiev's letter to A.Ya. Vishinsky on the issue of a temporary administration to be set up in Northern Transylvania. Moscow, 26 December 1944.	215
22. An unknown person's brief report about the situation at the Hungarian University of Kolozsvár in autumn 1944. Kolozsvár, 26 December 1944.	218
23. Protocol No. 4 on the meeting of the Legal Committee sent by the Northern Transylvanian ODA parties and organisations. Kolozsvár, 28 December 1944.	223
24. Declaration No. 1 of the Kolozsvár organisation of the Romanian Democratic Federation of the Liberated Territories. Kolozsvár, 30 December 1944.	229
25. Report by Bucharest delegate, Nicolae/Miklós Goldberger to the Central Committee of the Romanian Communist Party on the Northern Transylvanian situation. Bucharest, 30 December 1944.	233
26. I. Lavrentiev's letter to deputy people's commissar for foreign affairs, A. Ya. Vishinsky, on the standpoint of the Red Army Command concerning the issue of handing over Northern Transylvania to Romania. Moscow, 31 December 1944.	249
27. Directives issued by the Kolozsvár Appeal Clean-up Committee on behalf of the local Clean-up Committees. Kolozsvár, 8 January 1945.	251
28. Report by Béla Demeter, delegate of the Kolozsvár EMGE Centre, concerning his round trip of Northern Transylvania between 1 December 1944 and 2 January 1945. Kolozsvár, 9 January 1945.	256
29. Memorandum of Romanian Foreign Minister, C. Vișoianu about his telephone conversation with the deputy leader of the Soviet Control Commission, Kirshanov, about the necessity of Romanian participation in the Soviet-Hungarian talks in Moscow. Bucharest, 13 January 1945.	281
30. The Szatmár Roman Catholic deputy bishop, Károly Pakocs's memorandum for the Interior Minister of the Debrecen Temporary National Government, Ferenc Erdei. Szatmárnémeti, 22 January 1945.	282
31. Declaration of the Northern Transylvanian ODA Central Advisory Body concerning the issue of sovereignty of Northern Transylvania. Kolozsvár, 22 January 1945.	293
32. Memorandum by S.B. Krilov and V.N. Durdenievsky for V.G. Giekanozov concerning the issue of Northern Transylvanian Hungarians' citizenship and internment. Moscow, 26 January 1945.	295
33. Resolution of the general meeting declaring the then Romanian, formerly Czechoslovak Máramaros being united with the „Soviet Ukraine”. Máramarosziget, 28 January 1945.	297
34. Letter of the Kolozsvár Secretariat of the Hungarian National Federation to Marshall Voroshilov, the military commander of Northern Transylvania. Kolozsvár, 30 January 1945.	299
35. Address of the Ist Congress of the Máramaros „people's council delegates” to Marshall Stalin. Máramarosziget, 4 February 1945.	303
36. Memorandum taken at the Sub-prefect's Office of Kolozs County concerning the harassment of Hungarians in Ördögkeresztúr. Kolozsvár, 5 February 1945.	306

37. Unknown person's report on the political, economic and cultural situation in Northern Transylvania. Kolozsvár, early February 1945.	307
38. Report on the joint meeting of the Northern Transylvanian organisations of ODA. Kolozsvár, 13 February 1945.	319
39. Records of the meeting concerning the Kolozsvár University at the Northern Transylvanian ODA conference. Kolozsvár, 12-13 February 1945.	323
40. Resolution of the Agricultural Reform Sub-committee at the Northern Transylvanian Conference of ODA. Kolozsvár, 13 February 1945.	325
41. Press report about the political report by Teofil Vesca Jnr. at the Northern Transylvanian meeting of ODA. Kolozsvár, 13 February 1945	329
42. Minutes of the Executive Committee meeting of the Romanian Democratic Federation. Kolozsvár, 11 March 1945.	332
43. Memorandum of the Northern Transylvanian Executive Committee of the Hungarian National Federation to the Groza government. Kolozsvár, 12 March 1945.	336
44. Requests of the Maros-Torda County organisation of the Hungarian National Federation submitted to the Groza government. Marosvásárhely, 12 March 1945.	342
45. Report by Jenő Keresztesi on the situation of the Kolozsvár Political Police between October 1944 and March 1945. Kolozsvár, 17 March 1945.	344
46. Record concerning the murder in Szárazajta committed by the Maniu guard on 26 September 1944. Szárazajta, 28 May 1945.	348
47. Press report about the dissolution of the ODA Northern Transylvanian Executive Committee. Kolozsvár, 18 June 1945.	350
48. Compilation of the Budapest Peace Preparatory Division concerning atrocities committed in Northern Transylvania between autumn 1944 and the beginning of 1945 against the Northern Transylvanian Hungarian community. Budapest, spring? 1946.	352

ELŐSZÓ

Kötetünk témája az 1944 szeptembere és 1945 márciusa közti észak-erdélyi események bemutatása, különös tekintettel az ún. „különállás” időszakára. Terjedelmes *bevezető tanulmányunk* legnagyobb részét ennek a négy hónapos időszaknak a bemutatása, elemzése képezi, ám előtte röviden áttekintjük a közvetlen előzményeket, vázlatosan megvilágítva azt is, hogy a második világháború előtt és alatt a különböző szakértők miként is látták megoldhatónak az erdélyi kérdést. A világháború és az azt követő béketárgyalások alatti nagyhatalmi viszonyok külföldi és magyarországi irodalma hatalmas mennyiségű, számtalan, jónál-jobb feldolgozás látott napvilágot az elmúlt évtizedekben. Ezért, és mivel a bővebb kifejtése túlságosan elvinne minket a fő témánktól, ezt a kérdést mi csak nagyvonalakban tekintjük át.

Végezetül megvizsgáljuk azt is, hogy magyar és román részről milyen eltérő *értelmezési keretek* léteznek a kérdéssel kapcsolatban. Itt jegyezzük meg, hogy amikor a román történészek témánkkal kapcsolatos munkáit/munkamódszerét/szemléletét bíráljuk, nem az *öncélú polemizálás* a szándékunk. Azt szeretnénk, ha végre érdemi párbeszéd bontakozna ki olyan vitatott kérdésekben, mint például a magyar – román kapcsolatok az 1944–45-ös időszakban.

Bevezető tanulmányunk több évi kutatásunk eredményeként született meg. Az „*ösvaltozat*” (mely az *Illúziók és csalódások. Fejezetek a romániai magyarság második világháború utáni történetéből* című, 1999-ben Csíkszeredában megjelent kötetben olvasható) az időközben megjelent oroszországi és romániai forrásközlések, résztanulmányok hatására részben alaposan kibővült, részben – némileg – módosult. Végső formáját egy 2003. január 9-én a budapesti Teleki László Intézetben megrendezett *szakmai vita* után nyerte el. A felkért bírálóink (Stefano Bottoni, Fülöp Mihály, Gyarmati György, Molnár Gusztáv, Szász Zoltán és Vida István) számos észrevétellel, baráti tanáccsal segítettek bennünket. Segítségüket köszönjük. Ugyancsak köszönjük a kolozsvári Lönhart Tamás történész kollégánk hasznos tanácsait, valamint a bukaresti Andreea Andreescu segítségét, aki lehetővé tette, hogy levéltári kutatásai egy részét (a Sănătescu-Rădescu-kormányok fondból származó fénymásolatokat) megismerhessük, illetve publikálhassunk belőle. Végül, de nem utolsó sorban köszönettel tartozunk Kiss András kolozsvári nyugalmazott főlevéltárosnak (aki a korabeli kolozsvári események egyik szemtanúja is). Ő kezdettől fogva bátorított minket, és hasznos tanácsai nélkülözhetetlenek bizonyultak a tanulmány végleges formába öntésénél.

Természetesen tisztában vagyunk azzal, még távol állunk attól, hogy átfogó, monografikus jellegű szintézisben tárjuk az olvasók elé Észak-Erdély 1944 ősze és 1945 tavasza közti történetét. Ehhez még több éves további kutató munka szükséges. Tanulmányunk csupán azt tükrözi, hogy *jelenleg* mit tudhatunk a témáról.

Észak-Erdély a két román bevonulás között (1944. szeptember – 1945. március)

Mindaz, ami jó az itt olvasható tanulmányunkban, az budapesti és kolozsvári barátaink, kollégáink érdeme is – ám mindaz, ami kifogásolható benne, csak a mi felelősségünk.

Tanulmányunkat 48 dokumentum követi. A melléklet összeállításakor az egyik fő szempont az volt, hogy egyfelől bemutassuk az Észak-Erdély egy részébe bevonult román közigazgatás kiutasítása előtti hetek fejleményeit. Nem csak Bukarest Erdély-, és magyarságpolitikájának főbb elemeit, hanem a vidéki állapotokat is érzékeltetni akartuk. Néhány dokumentumból képet alkothatunk a magyarellenes atrocitásokról is. Másodsorban – a rendelkezésünkre álló jelenlegi oroszországi források segítségével – a szovjetek (olykor egymásnak is ellentmondó) álláspontját is be szeretnénk mutatni. Végezetül – és ez teszi ki a közölt dokumentumok legnagyobb részét – a kolozsvári autonómista csoport tevékenységét, illetve autonómista törekvéseit akartuk megismertetni az olvasóval.

A közölt dokumentumok közt vannak korabeli újságcikkek, bizalmas feljegyzések, jelentések, jegyzőkönyvek. A budapesti, kolozsvári, bukaresti és moszkvai levéltárakból származó források döntő része *először* kerül publikálásra (a már korábban közzétett iratok esetében feltüntetjük az első közlés helyét is). A román, vagy orosz nyelvű forrásokat magyar fordításban közöljük (a román fordítást L. Balogh Béni, az oroszot Bagi Ibolya, Raincsák Réka és Sarnyai Csaba készítették), ám ha azokat korábban nem publikálták, a hitelesség érdekében a magyar szöveg után mellékletben közöljük az eredetét is.

A szövegekben található *eredeti* kiemeléseket kurziváltuk, az *utólagos* aláhúzásokat mi is aláhúzással jelöltük. A szükséges kiegészítéseket []-be tettük.

A közölt dokumentum címét – a legújabb kori források közlésének szabályai szerint – mi adtuk. Lehetőség szerint feltüntettük annak szerzőjét, és – ha volt – címetét, valamint a keletkezés időpontját és helyét. (Abban az esetben, ha az iratban feltüntetett keletkezési hely nem felel meg a valóságnak, a cím alatt a tényleges helyet tüntettük föl. Lásd a 7. és 10. sz. dokumentumokat. A 17. sz. dokumentum esetében az orosz forrásközlésből nem derül ki, hogy ténylegesen hol keletkezett a jelentés.) A lábjegyzetben a lényeges – kiegészítő – információkat közöljük, illetve bizonyos esetekben a hibás adatokat, névelírásokat korrigáljuk. A gyűjtemény könnyebb kezelését a kötet végén található *rövidítésjegyzék*, valamint *személy- és helynévmutató* segíti.

A gyűjtemény könnyebb kezelését a kötet végén elhelyezett *rövidítésjegyzék* valamint *személy- és helynévmutató* segíti. (Előbbi esetében csupán a korabeli események szereplőit tüntettük föl.) A térkép Sebők László munkája, a rezümé angol nyelvű fordítását Bob Dent, míg a román nyelvre való átültetését Ana Scarlet készítette. Mindnyájuknak köszönjük a segítségüket. Ugyancsak megköszönjük Monok Istvánnak, az OSZK és Gecsényi Lajosnak, a MOL főigazgatóinak, hogy hozzájárultak a mellékelt fotók közléséhez.

Nagy Mihály Zoltán – Vincze Gábor

Az elmúlt egy évtizedben mind Magyarországon, mind pedig Romániában megélnékültek az Erdély (illetve az ott élő magyarok és románok) II. világháború utáni történetével foglalkozó kutatások. Ez nemcsak azzal magyarázható, hogy a korábbi *tabu-témák* (a megszálló Vörös Hadsereg, a kommunista párt *valódi* történelme, az egyházak üldözése, a kollektivizálás stb.) is kutathatóak lettek, hanem az is, hogy részben hozzáférhetővé váltak a pártállami időszakban zárolt levéltári állományok. (Kritikusan meg kell jegyeznünk, hogy Romániában a levéltári kutatásokat esetenként még mindig megnehezíti bizonyos állagok feldolgozatlansága.)

A magyar kutatókat eddig elsősorban a *magyar kisebbség helyzete* foglalkoztatta, különös tekintettel annak gazdasági, oktatási, egyházi intézményeire.¹ Bár a hetvenes-nyolcvanas években több visszaemlékezés kitért az 1944 őszi vagy az azt követő hónapok fejleményeire,² az itt tárgyalt korszakot, témát feldolgozó, első komolyabb tanulmány megjelenésére 1993-ig kellett várni. Ekkor látott napvilágot Molnár Gusztáv dolgozata,³ amely végre az érdeklődés homlokterébe emelte ezt a témát. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy az egyébként úttörő jellegű, valamint igen koncepciózus tanulmányának az a hiányossága, hogy egyfelől a magyarországi – akkor már kutatható – levéltári anyagokat nem használta fel dolgozata megírásakor, másfelől a hivatkozott források jelentős része (az általa készített interjúk, és dokumentum-gyűjteményei) a kutatók számára máig nem hozzáférhető.

Román részről – az 1944. augusztus 23.–1947. február 10. közti periódus esetében – főleg a *politikátörténeti* kutatások dominálnak. Elsősorban az augusztus 23-i puccs, a szovjet – román fegyverszünet létrejötte, a belső hatalmi harcok, „a kommunizmus megteremtése”, a kommunista párt március 6-i hatalomra kerülése, a koalíciós időszak pártküzdései, a hegyvidéki antikommunista fegyveres mozgalom, az 1946-os választások stb. állnak az érdeklődés homlokterében.⁴ Némi túlzással kijelenthetjük, hogy – néhány kivételtől eltekintve⁵ – a román jelenkor-

1 Többek közt lásd *Gajdos Balogh – Gál – Imreh*, 1995.; *Lázok – Vincze*, 1995., 1998.; *Lipsey*, 1998.; *Vincze*, 1999., valamint *Molnár J.*, 2001. és *Virt*, 2001.

2 *Balogh E.*, 1978.; *Demeter*, 1975.; *Veress*, 1981.; *Balogh E.*, 1986.; *Bethlen*, 1989.; *Katona Szabó*, 1990.

3 *Molnár G.*, 1993.

4 Az 1944. augusztus 23. – 1945. március 6. közti események valamelyik vonatkozását tárgyaló, igen nagy számú tanulmány, forrásközlés egy része (mint felhasznált irodalom) megtalálható *Silágean*, 2002. Megjegyezzük, hogy tanulmányunk megírásakor kénytelenek voltunk tudomásul venni: a vidéki múzeumok, egyetemi intézetek vagy helyi kis kiadók által megjelentetett kiadványok egy része egyszerűen elérhetetlen (még a kolozsvári Egyetemi Könyvtárban vagy a BBTE Történeti Intézetében sincsenek meg, vagy tartósan az oktatóknál lévén kiköcsönözve, hozzáférhetetlenek), ezért néhány témánkba vágó tanulmány felhasználásáról kénytelenek voltunk lemondani.

5 Ezek a kivételek is inkább az államhatalom vagy a kommunista párt kisebbségpolitikájának valamelyik aspektusát taglalják. Többek közt lásd: *Tărău*, 1997.; *Șandru*, 1995., uő. 1996. és uő. 1999.